

ÕNNE KEPP VÄITLES KIRJANDUSDOKTORIKS

Õnne Kepp. Identiteedi suundumusi eesti luules. Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 20. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2008. 222 lk.

24. aprillil k.a kaitses Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste doktorinõukogu ees oma väitekirja „Identiteedi suundumusi eesti luules” samas doktorantuuri lõpetanud Õnne Kepp. Teda juhendasid filoloogiakandidaadid Toomas Liiv ja Maie Kalda. Tegemist on pikaajalise, vähemalt neljateist aastat hõlmava uurimis- ja mõtestamistöö tulemusega.

Selle uurimistöö jooksvat aprobat-siooni võib leida aastatel 1994–1997 Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuses teostatud uurimisprojekti „Eesti kirjanduse faktuur” raames toimunud kahel rahvusvahelisel konverentsil „Iseendaks saamine: tagapõhi, tekst, isikupära” (1995) ja „Iseendaks jäämine: tagapõhi, tekst, isikupära” (1996) ning konverentside põhjal Õnne Kepi ja Maie Kalda toimetatud kogumikus „Mis on see ISE: tekst, tagapõhi, isikupära” (1999). Kõik väitekirjaks koondatud artiklid olid läbinud eelretsenseerimise ja akadeemilise toimetamiskuuri, mistõttu nende kontseptuaalne vaidlustamine, allikakriitiline sõelumine ja keelekasutuse jälgimine, ehk siis metakeele analüüs, päädik tagantjärele tarkusega. Nüüd tuleb neid asuda edasi arendama, täiendama, täpsustama ehk teisisõnu loovalt jätkama Õnne Kepi poolt eesti kirjandusuurimise põlul sisseküntud vagu. Kinnitan, et see vagu on sügav ja inspireeriv.

Väärrib tähelepanu, et kuigi ajaliselt eristab ühtesid artikleid teistest kohati mitu aastat, ilmneb ometi nende koosolus monograafiline terviklikkus. See leiab kinnitust ka artikleid sissejuhatavas analüütilises kirjutises, mida võib

võtta kui monograafia laiendatud kokkuvõtet.

Niisiis on meil tegemist eesti luuleloo „lähikammimisega” eesti identiteedi aspektist. Väitekirja üldiseloostusest tuleb tunnistada Õnne Kepi akadeemilist vilumust, sisseelamisvõimet eesti luuleilma, samal ajal distsiplineeritud ja distantseeritud pilku selle luuleilma kujundisüsteemi toimimisele.

Uurimismeetodiks oli valitud diskursuseanalüüs, mis omakorda toetus Michel Foucault’ diskursuse käsitlusel. See on olnud ambitsioonikas väljakutse, sest diskursuseanalüüsi on edukalt rakendatud epistemoloogias, politoloogias, meediauuringutes, kuid eesti kirjandusloo (*resp.* luuleloo) käsitlemisel on tegemist novaatorliku katsega.

Kui dissertant on rõhutanud Foucault’lt laenatud diskursuseanalüüsi põhjendatust eesti luuleloos aset leidva identiteedi muutuste kirjeldamiseks ja peab seetõttu analüütilist ülevaadet doktoritöö struktuuris keskseks – sest tõepoolest, artiklite endi kasutatud kirjanduse loetelus ei kohta me Foucault’ nime –, siis oletan ma, et seesuguse metodoloogilise valiku tegemist ei mõjutanud lihtsalt katse mängida ühe atraktiivse, kuid vastuolulise teooria „ehituskividega”, vaid kaks üldiselt teada olevat äratundmist: 1) eesti luule on olnud enamuses angažeeritud, s.t ülmalt seotud keelelise identiteedi sügavike, aga ka ideoloogiliste kontseptidega ja 2) eesti identiteet ise – nagu Jaan Undusk on veenvalt osutanud – on vägagi kinni siinses geokultuurilises ruumis.

Identiteeti defineerib Õnne Kepp enesest arusaamisena („kes ma olen ja millisena ma end näen”) ja selle enese-arusaama suhestamisega teiste arusaamaga iseendast. See on ratsionaliseeriv identiteedikäsitlus, mida ootuspäraselt

kroonib „diskursiivne konstrueeritus” ja autonarratiivsus. Selline lähenemine on mõeldav grupi-, sh rahvusliku identiteedi puhul, mida autori refereeritud asjaomane teoreetiline allikas, Wodaki, Cillia, Reisigli ja Liebharti „The Discursive Construction of National Identity”, ka toetab. See raamat väidab, et saab olla vaid üks rahvuslik identiteet, mis ilmutavat samas haprust, mõjutatavust ja laialivalguvust. Dissertant eelistab siiski põhjendatult rääkida ühe (ühise) invariandi ümber toimuvast rahvusliku identiteedi muutumisest (selle kujundilisi vasteid ta eesti luules seeriatena otsib ja leiabki). Ta leiab selle invariandi kehastuse J. V. Jannsenis, kelle „isik ja [...] tegevus moodustasid eesti rahva ajaloos sündmuse, mis pani aluse eesti rahva uuele identiteedile – oli diskursiivsuse rajaja”.

Eesti luule identiteedi mõistmiseks peab Õ. Kepp oluliseks Jannseni 1860. aastal ilmunud „Eesti Laulikut” ja selles sisalduvat fundamentaalset küsimust „Kus on mo armas issama?”: see olevat eesti luuletajate enesemääratlemisdiskursuse alguslausung, diskursiivne sündmus. Tähelepanuväärselt osutatakse, et „rahvuslus on kõigepealt topoloogia, ruumisuhete küsimus”. Edasi keskendubki dissertant *õnneliku ruumi* – *õnnetu ruumi* binaarse opositsiooni-paari ja eriti selle esimest liiget puudutava utoopia iseloomustamisele.

Omaette huvi pakub, kuidas Õnne Kepp jälgib eesti luules linna metafoorikat „õnneliku – õnnetu ruumi” diskursuse kontekstis. See tekkis „hea kohana” (varasemad näited Reiner Brocmannilt ja Käsü Hansult), jätkus sellisena ärkamisaja vaimu keskustena

(Viljandi, Tartu), millesse ühtäkki dissonantsina löikub Carl Robert Jakobsoni linn kui „halb ja õnnetu koht” ja saavutab domineeriva positsiooni Eesti Vabariigi esimesel kümnendil kui „võimalik õnnelik ruum”. Sellega seoses mainitakse Barbaruse luulet, seejärel näiteid Ralf Rondilt, Juhan Sütistelt, paraku jääb kõrvale Valmar Adamsi kui puhtakujulise linnapoeedi luule. Hilisemast kihistusest nimetatakse Debora Vaarandit, Bernard Kangrot, Ivar Grünthali. „Õnneliku ruumi” diskursus oli utoopiline ka stalinistlikul ajajärgul ja samas ka paguluses. Karl Ristikivi luulekujunditega seoses mainib autor globalset ruumi.

„Õnneliku ruumi” diskursus pakub rohkelt võimalusi edasiarendusteks. Seada, et „õnneliku ruumi” diskursus, vaatamata eesti kirjanduse lõhenemisele Kodu-Eesti ja pagulaskirjanduseks, kuhugi ei kadunud, vaid et me võime rääkida pigem kujundlikult eesti rahvusliku identiteedi refuugiumist, n-ö talvitumiskohast, sellest annab märku „õnneliku ruumi” plahvatus näiteks 1960. aastate vahetuse Jaan Krossi ja Ellen Niidu luules ning sellele järgnenud kassetipölvkonna manifestaalsus.

Õnne Kepi doktoridissertatsioon on arvestatav panus eesti luuleloole ja eesti luule kujundisemantika uurimisse, aga see on ka kinnitus, et doktoritööga ei suleta akadeemilise näitelava eesriiet, vaid tähistatakse üksnes vaatuste vaheaega.

REIN VEIDEMANN